

‘De schaduwkoning’

De beeldvorming van koning Lodewijk tijdens de Restauratie

MATTHIJS LOK

De Napoleontische ‘zwarte legende’

De eerste jaren na het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland in 1813 werd in de Nederlandse publieke opinie een buitengewoon negatief beeld van de voormalige keizer Napoleon gecreëerd. Dit vijandbeeld was geen schepping van de novembermaanden van 1813, maar bestond al in de laatste jaren van de inlijving.¹ Na het wegvallen van de Napoleontische censuur kwam er in november 1813 een stortvloed van pamfletten op gang, die het voormalige staatshoofd op heftige toon bekritiseerden en bespotten. De Franse keizer werd in een pamflet bijvoorbeeld beschreven als het ‘Fransche roofdier’ dat de ‘Hollandsche tuin’ had verwoest:

’t Bloed-zwelgend Rovers-dier had Hollandsch Tuin verwoest –
De Schoffel-hark en Spa lag in de schuur verroest – (...)
De grond werd, *als weleer*, niet meer besproeit met regen –
Men zag geen blijk-bewijs van vrugtb’ren Hemel-zegen;
De aarde was *doorweekt*, met kostelijk menschen-bloed,
En – door *verwoestings-hand*, baldadig omgevroet ... – (...)
De Corsikaansche Wesp zag men zeer gulzig knagen,
Aan de Abrikoosen; doch – wie durfde hem verjagen?²

De Nederlandse pamfletschrijvers beschuldigden Napoleon ervan een tiran te zijn die de Hollandse vrijheid onderdrukt had. Zij weten de economische neergang in de Hollandse steden aan zijn beleid. De gedwongen dienstplicht werd gesymboliseerd door Napoleon als menseneter die het bloed van Nederlandse jongemannen dronk. De misdragingen van keizerlijke soldaten bij hun aftocht uit Nederland in Woerden – ‘grijsaards, vrouwen, kinderen, niets is hunne woede ontkomen’³ –, werden gezien als exemplarisch voor de wreedheid van

1 Zie voor de antinapoleontische schotschriften en libellen in de laatste jaren van de inlijving: J. Joor, *De Adelaar en het Lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de Inlijving bij het Franse keizerrijk* (1806-1813) (Amsterdam 2000), 525-534.

2 D. van Staveren, *De Hollandsche Tuin door het Fransche roofdier verwoest; door den Oranje-hovenier opgeluisterd; eene allegorische dichtgedachte* (Zaandam z.d.), 3-4. W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Dl. IV 1796-1830* (herdruk 1978), 23765.

3 *Kort tafereel der nieuwwe Fransche Tyrannie* (Amsterdam 1813), 1. Knuttel 23532.

Wijnand Esser, 'Spotprent op de aftocht van Lodewijk Napoleon, 1813-1815'; Amsterdam, Rijksprentenkabinet Rp-P-OB-76901.

het Napoleontisch regime. Wellicht het meeste sprekende Hollandse beeld van Napoleon was dat van de man die Nederland, door de Nederlanders aan het water onttrokken, weer aan de zee prijs gaf.⁴

Interessant is dat de beeldvorming over Napoleon veel overeenkomsten vertoonde met het beeld van stadhouder Willem V in de pamfletten van patriotten in 1787 en Bataafse revolutionairen aan het einde van de achttiende eeuw. Ook Oranje werd toen omschreven als een 'aardstiran' en een 'laage dwingeland' die de Hollandse vrijheid vertraptte. Ook de stadhouder werd vergeleken met Alva en andere Spaanse onderdrukkers tijdens de Opstand. Ten slotte werd Willem net als Napoleon in Bijbelse termen beschreven, bijvoorbeeld als het apocalyptische beest.⁵ Het is dan ook aannemelijk dat het patriotse en Bataafse vijandbeeld tijdens de Franse inlijving bleef bestaan maar dat Napoleon de rol van de stadhouder overnam. De prins van Oranje verwisselde van rol en werd nu af-

⁴ Zie bijvoorbeeld het pamflet *Feestviering, Op den 18 van Slagtmaand 1814. Het eerste jaar onzer verlossing [...]* (Den Haag z.d.), 6-7. Knuttel 23771. Vgl. Van Sas over 'waterige ondergangsmetaforiek' in: N. Van Sas, 'De Vaderlandse imperatief', in: idem: *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004), 124.

⁵ Zie voor het stereotype van Willem V: J. Rosendaal, *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795* (Nijmegen 2003), 458-464.

gebeeld als de redder van het vaderland. Hij transformeerde tot de 'Oranje-hovenier' die de Hollandsche tuin weer in luister herstelde. In de pamfletten werd de prins beschreven als de verdediger van vrijheid, godsdienst en nationale eigenheid – als het ware een Willem van Oranje die hedendaagse Spanjaarden, de Fransen, versloeg.⁶

Niet alleen fungeerde de prins van Oranje als tegenbeeld van Napoleon, in veel pamfletten wordt het Nederlandse volk na november 1813 als antithese van het Franse opgevoerd. Het Franse volk werd eigenschappen toegedicht als tyranniek, wuft, onzedelijk en lui. Nederlandse eigenschappen als 'zedelijke geëerdheid, eerlijkheid, christelijke beschaafdheid, naastigheid, huishoudelijkheid en commerciekunde'⁷ maakte iedere poging tot vereniging van het Franse en het Nederlandse volk, zoals Napoleon voor ogen had gestaan, bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Het beeld van de Fransen in de Nederlandse pamfletten was echter minder eenduidig dan dat van hun keizer. In sommige pamfletten werd er geen onderscheid gemaakt tussen de gewone Fransman en keizer Napoleon. Napoleon werd door deze auteurs als een typische exponent van de heerszuchtige en verdorven Franse volksaard gezien. In andere Nederlandse pamfletten werden de Fransen ook als slachtoffers van Corsicaan Napoleon beschreven.⁸

De beeldvorming over Napoleon en de Fransen in de pamfletten van '1813' speelde een belangrijke rol bij de reconstructie van Nederland na de val van het Empire. Door het scheppen van een contrast tussen het Nederlandse zelfbeeld en het beeld van de Fransen, kon de postnapoleontische Nederlandse identiteit gevormd worden.⁹ Daarnaast was het negatieve beeld van Napoleon en de Fransen instrumenteel bij de verwerking van de inlijvingstijd. Alle vermeende wandaden van het inlijvingsregime konden op het conto van de Fransen geschreven worden. De talloze Nederlanders, bijvoorbeeld de Restauratieminister van Justitie, Cornelis Felix van Maanen (1769-1846), die belangrijke posten hadden bekleed in het inlijvingsregime werden op deze wijze gezuiverd van

6 Zie hiervoor bijvoorbeeld het dichtstuk *Leydens Hooge-school hersteld* (Leiden 1815) door Matthijs Siegenbeek. Knuttel 24195

7 *Het gefolterd Nederland* (Amsterdam z.d.), 4. Knuttel 23713. Deze nationale stereotypen zijn veel ouder. Zie daarover A. Jourdan, 'La perception des Français aux Pays-Bas. De l'incompatibilité des caractères nationaux', in: *L'Europe des politesses et le caractère des nations*, ed. A. Montandon (Paris 1997), 153-176.

8 Zie bijvoorbeeld *Adres aan het Fransche volk. Eene gewichtige bijdrage tot de geschiedenis van het tegenwoordig belangrijk tijdstip* (Amsterdam 1814). Knuttel 23660. Zie verder voor beeldvorming rondom Napoleon: J.B. Bertaud, A. Forrest en A. Jourdan (ed.), *Napoléon, le monde et les anglais. Guerre des mots et des images* (Paris 2004).

9 Volgens inzichten uit de imagologie, de wetenschap die zich bezig houdt met het theoretisch kader van het beeldvormingonderzoek, is in elk proces van beeldvorming de polariteit tussen het zelfbeeld en het beeld van de ander te vinden. Zie voor enige theorie met betrekking tot de imagologie en een mooie praktische uitwerking ervan in de tijd van de Nederlandse Opstand: Y. Rodríguez Pérez, *De Tachtigjarige oorlog in Spaanse ogen. De Nederlanden in Spaanse en literaire teksten (circa 1548-1673)* (z.pl. 2003). De pamfletschrijvers van '1813' konden gebruik maken van reeds bestaande stereotypen uit de tijd van de republiek. Zie hiervoor: W. Frijhoff, 'Het zelfbeeld van de Nederlander in de Achttiende eeuw: een inleiding', *De achttiende eeuw* 24 (1992) nr.1, 5-28.

medeverantwoordelijkheid.¹⁰ De inlijvingstijd kon door de Napoleontische zwarte legende buiten de Vaderlandse geschiedenis geplaatst worden. De inlijving werd een misdaad die de Nederlandse natie was aangedaan. Het grote Nederlandse aandeel aan diezelfde inlijving kon onder meer met behulp van het negatieve stereotype Napoleon vergeten worden.

Nederlanders die in het keizerlijke bestuur een rol hadden vervuld werden door veel pamfletschrijvers niet bekritiseerd vanwege hun onvaderlandslievende houding, maar juist geprezen omdat zij het vaderland voor erger behoeft hadden. De jurist Jacobus Scheltema stelde het met betrekking tot de justitiële organisatie als volgt:

Wij hebben het harde en ongepaste dezer wetten minder gevoeld, door dat de justitie tot nog toe voornamelijk bediend is geworden door *Hollanders*; Maar hoe veel leeds, hoe veel moeite bragten reeds de meesten dier keizerlijke kommissarissen (procureurs) aan, die uit *Frankrijk* opgestommeld, ons de justiciële pligten zouden leeren; maar zich zelve of door hunne domheid, onkunde en wansmaak belachelijk, of door hunne argwaan en wrevel gehaat maakten.¹¹

De schuld voor de vermeende wandaden en achteruitgang van de inlijvingstijd werd zoals gesteld in de meeste Noord-Nederlandse pamfletten van 1813 en 1814 bij de keizerlijke bestuurders van Franse komaf gelegd.¹²

Hoe paste koning Lodewijk en zijn bewind, als broer van het roofdier en als Corsicaanse Fransman, in dit vijandbeeld van de Napoleontische periode? Ging zijn regeringsperiode in de beeldvorming deel uitmaken van de Napoleontische zwarte legende? Werd hij mede verantwoordelijkheid gehouden – om de beeldspraak van de eigentijdse pamfletten en hedendaagse politici te gebruiken – voor de puinhopen van zeven jaar Napoleontisch bestuur? Om deze vraag te toetsen worden in dit artikel de pamfletten in de eerste jaren na de omwenteling tussen 1813-1815 onderzocht. Om te beginnen wordt gekeken

¹⁰ De politiek van het vergeten van Willem I en zijn Franse tegenhanger Lodewijk XVIII wordt vanuit comparatief perspectief beschreven in de dissertatie die door de auteur van dit artikel aan de Universiteit van Amsterdam voorbereid wordt over het Napoleontische bestuur en de vestiging van de Restauratiemonarchie in Frankrijk en in de Nederlanden (1813-1820).

¹¹ J. Scheltema, *Vergelijking van de afschudding van het Spaanse juk in 1572, met die van het Fransche in 1813 door Mr. Jacobus Scheltema* (Amsterdam 1813), 16-17.

¹² De van origine Zuid-Nederlandse prefecten A. Ph. F.Gh. Visscher, graaf de Celles van het departement van de Zuiderzee, en G.J.A. baron De Stassaert van Maasmonden moesten het in het bijzonder ontgelden. Zij 'scherpten en verzuurden ook de wreedheid der keizerlijke verordeningen, en wreven, terwijl de andere prefecten olie en balzem bijbragten, peper en zout in de schreurende wonden', aldus Scheltema. In het spotlied *Loon der Verdiensten* met bijbehorende spotprent werd De Celles op de schandpaal geplaatst omdat hij een geldwolf zou zijn, die de Nederlanders 'nakend' had uitgekleeft. Ook in het pamflet met de veelzeggende titel *Politieke Catechismus of catagorische vragen en antwoorden omtrent de afkomst, opvoeding en het gedrag van eenige Nero's kinderen, ridders van den Franschen roofvogel, baronnen van den broeksband, graven van geweld en onderdrukking, en vloekgenooten van den beruchten aards-geweldenaar* (Amsterdam 1814) werd De Celles bespot. Op de vraag wat de booswicht 'de graaf van Selderij' had gedaan, luidde het antwoord: 'hij plaagde het volk, leefde van hun goed en bloed, ontroofde hun haar welzijn en kinderen en bestal het land' (*Aldaar*, 10). Knuttel 23782.

welke rol Lodewijks beeld speelde in het debat over Nederlandse 'politieke cameleons', de ambtsdragers die zowel in de Napoleontische tijd als na de omwenteling van 1813 hoge ambten bekleedden. Daarnaast wordt het beeld van Lodewijk in het tijdschrift *De Herkaanwer* beschreven. Vervolgens worden enkele satirische pamfletten onder de loep genomen. Ten slotte komen twee gevoelige kwesties uit de jaren 1820 aan de orde die met Lodewijk verbonden waren: de publicatie van zijn memoires en de rechtszaak over Paviljoen Welgelegen. Dit artikel handelt uitsluitend over beeldvorming en niet over de politiek-praktische relatie tussen Willem I en Lodewijk; dit onderwerp wordt aan de orde gesteld in de bijdrage van Ido de Haan en Jeroen van Zanten.

Politieke cameleons

Het pamflet *De Brieven van A. aan Z.* (1813), de anonieme tirade van Willem Bilderdijk (1756-1831) en Johan Valckenaer (1759-1821) tegen Napoleontische 'collaborateurs' zal genoegzaam bekend zijn. De auteur neemt op vlammende wijze stelling tegen het feit dat Nederlanders die op belangrijke posten met het misdadige Napoleontische inlijvingsregime hadden meegewerkt, opnieuw onder Willem I prominente posities in het staatsbestuur innamen:

...wij hebben het ondragelijke juk van Frankrijk getsocht, en hetgeen het onlijdelijker maakte, was, dat een aantal van Hollanders, waaronder lieden zich door geboorte, aanzien en vermogen onderscheidende, en onder vroeger bestuur met weldaden overhoopt, het door hun gedrag met woorden en daden wettigden, en zoo veel van hen afhing, verzwaarden.¹³

Veel minder bekend is echter dat dit pamflet niet uniek is, maar deel uitmaakte van een onderstroom van protesten tegen de politiek van het vergeten.¹⁴ Hoe zag Bilderdijk de samenwerking van Nederlanders met het bewind van koning Lodewijk: was dit evenzeer een vorm van collaboratie die iemand van ambten buitensloot? Dit bleek niet het geval: samenwerking met koning Lodewijk was in de ogen van Bilderdijk niet laakbaar:

Gij voelt het mijnheer! Dat wij niet spreken van diegenen, die onder een vorig bewind, over welks wettigheid men verschillend denken kan, maar dat echter de Hollandsche vrijheid en onafhankelijkheid ademde, en den naam van Holland trachtte eer aan te doen, zich bedieningen, eeretitels en eeretekens lieten welgevallen.¹⁵

Bilderdijk maakte kortom een onderscheid in schuld tussen medewerking aan de inlijving en aan het koninkrijk Holland, dat, hoewel misschien niet wettig, wel de 'Hollandsche vrijheid en onafhankelijkheid ademde'. Het feit dat Bil-

¹³ *Brieven van A. aan Z.* (Leiden 1813), 5-6. Knuttel 23598.

¹⁴ Het debat over de 'politieke cameleons' in de Nederlandse en de Franse publieke opinie komt eveneens aan de orde in de dissertatie die de auteur van dit artikel voorbereidt.

¹⁵ *Brieven van A. aan Z.* (noot 13), 14.

derdijk, als bibliothecaris en hofdichter van Lodewijk, nauw met zijn bewind verbonden was geweest zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld in deze positievere waardering.

Een dergelijke positieve waardering zien we ook terug bij andere critici van de 'politiek van het vergeten'. P. van Hoogstraten, de auteur van het orangistische pamflet *De Waare Vrienden van Vaderland en Oranje* (1817), velt een opmerkelijk mild oordeel over de tijd van koning Lodewijk. Hoewel het feit dat het land aan Lodewijk Napoleon gegeven werd voor Van Hoogstraten een 'zeer onaangename gewaarwording'¹⁶ was, meende hij dat de stichting van het koninkrijk Holland vergeleken met verschrikkingen van de Bataafs-revolutionaire tijd nog mee viel. Van Hoogstraten wilde liever onderdrukt en bevolen worden door een vreemdeling dan door zijn eigen landgenoten, hetgeen volgens hem geschied was in de Bataafse en patriotse tijd. De critici van het vergeten maakten, kortom, een moreel onderscheid tussen medewerking aan het inlijvingsbewind en aan het koninkrijk Holland: het eerste zou grond moeten zijn voor uitsluiting van ambten, het tweede niet.

Dit morele onderscheid tussen medewerking aan het bewind van Lodewijk en aan het inlijvingsbewind werd belachelijk gemaakt door de verdedigers van Willems politiek van het vergeten. In zijn aanval op de stellingen van de *Brieven van A. aan Z.* schreef de auteur van het pamflet *De Brieven van B. aan Y.*, waarschijnlijk de Leidse hoogleraar Hendrik Willem Tydeman, dat Lodewijk evenzeer een Fransman en een Napoleonide was als zijn broer. Bovendien konden al diegenen die in 1806 in dienst kwamen bij de koning niet weten dat zijn bewind 'Hollandsche vrijheid en onafhankelijkheid' zou gaan uitademen. Een moreel onderscheid tussen de collaboratie met Lodewijk en met het regime van de inlijvingstijd kon volgens Tydeman dan ook niet gemaakt worden. De doelstelling van Tydeman was echter niet om ook de dienaren van de koning van ambten uit te sluiten, maar om te laten zien dat vrijwel de hele bestuurselite vuile handen had gemaakt en dat het uitsluiten van ambten op gronden van politieke activiteiten in het verleden onbegonnen werk was. De discussie over de politieke cameleons na 1813 maakt duidelijk dat het bestuur van koning Lodewijk niet deel ging uitmaken van de zwarte Napoleonische legende. Zelfs felle orangisten spraken mild over het tijdperk van het koninkrijk Holland.

16 'Het verwekte bij mij wel eene zeer onaangename gewaarwording, toen ons land na verloop van eenige jaaren, onder van Koninkrijk aan Louis Napoleon werd gegeven; doch het reeds geleedene grootere verlies van onze onafhankelijkheid, de val van onze Staats-stadhouderlijke regering en de herinnering aan de vele rampen die wij reeds hadden doorgeworsteld, matigden niet weinig den indruk deze gebeurtenis, en het kwam mij zelfs minder hatelijk voor, eenen Vreemden te moeten gehoorzamen, dan onder de overheersching der landgenoten die ons maatschappelijk geluk hadden helpen verwoesten, te moeten bukken', P. van Hoogstraten, *De Waare vrienden van Vaderland en Oranje* (Den Haag 1817), 35.

Een vleugje voor den dood

En meer afgewogen evaluatie van de erfenis van Lodewijk Napoleon dan die in de pamfletten werd gegeven in de het tijdschrift *de Herkaauwer* van Johannes Kinker (1764-1845) in 1815. Kinker was een gematigde Kantiaanse stem met een vast vooruitgangsgeloof, die pogingen van orangisten om delen van het *ancien régime* te herstellen fel bekritiseerde. Hij was een van de eerste auteurs die kort na de omwenteling een interpretatie gaf van de recente geschiedenis en haar relatie tot het heden. De recente geschiedenis werd door hem in vier periodes ingedeeld die samen de negentienjarige Nederlandse ‘Babylonische ballingschap’ vormden: het democratische tijdperk (de periode van de Bataafse revolutie), het aristocratische tijdperk (het staatsbewind), het koninklijke tijdperk (het raadpensionariaat en koninkrijk Holland) en ten slotte de inlijvings-tijd. Het logische sluitstuk en ‘einde van de geschiedenis’ was de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden door Willem I.

De periode-Lodewijk Napoleon vormde de derde periode. Deze fase was volgens Kinker de meest gelukkigste van de verschillende fasen van de afgelopen achttien jaren. Lodewijks voornaamste erfenis lag volgens Kinker in de pacificering van de staatkundige en politieke partijschappen. Hoewel Kinker dit niet expliciteerde, is duidelijk dat hij Lodewijk in dit opzicht als een voorloper van Willem I beschouwde. De partijschappen bestonden onder Lodewijk nog wel, maar toonden zich niet meer in het openbaar. Het was volgens Kinker dan ook te hopen dat deze partijschappen zich bij de volgende generatie ook niet meer ‘en négligé’ zouden vertonen. Verder wakkerde hij de nationale vlijt aan, schaarde de kunsten en wetenschappen om zijn troon en bevorderde de volksverlichting. Ook haalde hij de scherpe kanten van de revolutionaire cultuur af zonder haar volledig te doen verdwijnen. Ten slotte maakte Lodewijk het koningschap ook voor de stugste republikeinen aannemelijk. De impliciete boodschap was dan ook dat Willem veel aan Lodewijk te danken had. Weliswaar maakte Lodewijk niet altijd de beste keuzes, maar dit was volgens Kinker eerder aan zijn slechte raadgevers te wijten dan aan de koning zelf. Het feit dat het koninkrijk Holland uitmondde in de inlijving deed alle goede werken van dit tijdvak volgens Kinker evenwel teniet:

Zie daar het derde tijdperk 't welk zoo het niet slechts een staat van voorbereiding, eene bedriegelijke ontkenning van ons revolutionair drome geweest ware, de gelukkigste toestand, gedurende onze babylonische gevangenis, zou geweest zijn. Maar het was, helaas! – een vleugje voor den dood; en niets meer. —¹⁷

De schaduwkoning

De periode van het koninkrijk Holland werd dus zowel door oude wraakzuchtige orangisten als door vooruitgangsendenkers als Kinker van de zwarte Napoleontische legende losgemaakt. Werd er dan helemaal geen kritiek geleverd op de Corsicaanse koning die het 'bloed-zwelgend Rovers-dier' aan de Hollandse natie had opgedrongen? Opvallend is dat koning Lodewijk in de pamfletten van 1813-1815 vaak het voorwerp van satire was. Waar zijn broer greesd en gehaat werd, was Lodewijk in de ogen van pamfletschrijvers vooral een voorwerp van spot. Het meest bizarre van deze satirische pamfletten heeft de welluidende titel: *Bewys dat de voorm. Lodewyk Napoleon door de voorm. Constitutie des voorm. Koning-ryks voorm. Koning van 't voorm. Holland met zyne voorm. Ridder spreuk DOET WEL EN ZIE NIET OM gemompt, bedot, gefopt, gepierd, verlakt, gesnooten, item, geneuteboomd, zelfs gesuld, ja wat meer is! Gesullificeerd wierd* (1814).¹⁸ In dit pamflet werd de voormalige koning in onzinnige en kluchtige bewoordingen belachelijk gemaakt.

Het geestige gedicht *Bonaparte, ode* geschreven door Pieter Gerardus Witsen Geysbeek (1774-1833) wilde zowel koning Lodewijk als diegenen die met hem hadden meegewerkt op de hak nemen. Witsens pamflet was vooral gericht tegen windvaan Willem Bilderdijk, de schrijver van het vlammende pamflet de *Brieven van A. aan Z.* De ode van Witsen was een parodie op de in 1806 verschenen Pindarische ode van Bilderdijk. In deze Pindarische ode had Bilderdijk zelf de loftrompet uitgestoken over de Franse keizer en hem in ronkende bewoordingen geprezen. In dichtregels die sprekend leken op het oorspronkelijk gedicht van Bilderdijk, hekelde Witsen de bekende dichter. Waar Bilderdijk in 1806 geschreven had: 'Neen, dichtkunst, 't is te lang gezwegen; wat toeft gy? Grijp, o grijp de luit! 't Heelal zij, 't erfdeel van den degen, de roem is de edelste oorlogsbuit', schreef Witsen in 1814: 'Neen, dichtkunst, langer niet gezwegen; verstom des laagen vleijers luit; Beschaam hem, die, langs slinksche wegen, een deel zocht aan der Franschen buit'. Koning Lodewijk werd door Witsen in zijn inleiding een 'opgedrongen nietigen schaduwkoning' en de 'ephemereren koning van Holland' genoemd, waarmee hij doelde op de ondergeschikte positie van koning Lodewijk ten opzichte van zijn broer Napoleon.¹⁹

Ook in het pamflet *De Helse raadsvergadering met Pluto aan het 't hoofd bij de aankomst van Murat in 't rijk der schimmen* (1815) werd Lodewijk door de Helse vergadering als onbetekenend ter zijde geschoven; 'zwijg van dien lafaard dien de wellust heeft ontmergd' zo spreekt de koning van de onderwereld afkeurend over de eerste Hollandse koning.²⁰ In het *Zwart register van de*

18 *Bewys dat de voorm. Lodewyk Napoleon door de voorm. Constitutie des voorm. Koning-ryks voorm. Koning van 't voorm. Holland met zyne voorm. Ridder spreuk DOET WEL EN ZIE NIET OM gemompt, bedot, gefopt, gepierd, verlakt, gesnooten, item, geneuteboomd, zelfs gesuld, ja wat meer is! Gesullificeerd wierd* (Arnhem 1814). Knuttel 23777.

19 P.G. Witsen Geysbeek, *Bonaparte, ode. Toegezongen aan den dichter van het dichtstuk getiteld: Napoleon Ode* (Amsterdam 1813), Knuttel 23597 en de oorspronkelijke *Napoleon. Ode* (Den Haag 1806), Knuttel 23296.

Fransche wandaaden ten slotte werd Lodewijk een karakterloze schijnkoning genoemd die door geldzucht gedreven de Nederlandse natie corrumpeerde. Goede Nederlanders, waaronder predikanten, historieschrijvers en dichters, werden door adellijke titels of een maaltijd ten paleize overgehaald om hun nationale roem prijs te geven 'om deze nietigheden van een wezen, dat zy noch hoogachting bewyzen, noch oprecht beminnen konden, door laage en laffe vleijeryen te verwerven'.²¹ Het einde van de Napoleontische censuur maakte de weg vrij voor het bespotten en belachelijk maken van de oude koning, om zo het pad te banen voor de nieuwe vorst.

Willem en Lodewijk

De herinnering aan de periode Lodewijk Napoleon vormde een probleem bij de constructie van een nieuwe nationaal verleden na de val van het keizerrijk. De episode-Lodewijk Napoleon paste duidelijk niet in de zwarte Napoleontische legende, die zoals eerder betoogd een belangrijke rol vervulde bij de constructie van de restauratiestaat. Zelfs orangistische aanklagers van de politieke 'collaborateurs' waren het er over eens dat er een moreel onderscheid tussen het koninkrijk Holland en de inlijving bij Frankrijk bestond. Het eerstgenoemde bewind had volgens de *communis opinio* de 'Hollandse vrijheid' uitgeademd; de inlijving echter was in de publieke opinie van na november 1813 niets anders dan buitenlandse overheersing geweest. Aan de andere kant kon Lodewijks bewind ook geen deel gaan uitmaken van een nationaal geschiedverhaal. Lodewijk bleef een Napoleonide die door zijn broer, roofdier en aartstiran, aan de natie was opgedrongen. Een te positieve waardering van Lodewijk vormde een inbreuk op het zwarte beeld dat zo essentieel was voor de postnapoleontische reconstructie van Nederlandse samenleving en politiek bestel. Ook vormde Lodewijk in theorie een potentieel, zij het niet erg serieus, alternatief voor het bewind van Willem I: Lodewijks aanbod om opnieuw koning van Holland te worden was in november 1813 door het Voorlopig Bestuur beleefd afgewimpeld.²² Een uitweg uit dit dilemma was de satire. Door Lodewijk als een schaduw of schijnkoning neer te zetten kreeg hij in de beeldvorming niet de attributen van de machtswellusteling die aan zijn keizerlijke broer werden toegeëcht. De Lodewijk in de beeldvorming van de jaren na de omwenteling was een lachwekkende figuur: zwak, corrupt en moreel verdorven.

De typerende houding van de soevereine vorst en latere koning Willem I ten

²⁰ *De Helse raadsvergadering met Pluto aan het 't hoofd bij de aankomst van Murat in 't rijk der schimmen* (Amsterdam 1815), 5. Knuttel 24079.

²¹ *Zwart register van Fransche Wandaaden, gepleegd in de Vereenigde Nederlanden* [...] (Amsterdam z.d.), 7-8. Knuttel 23779.

²² *Lodewijk Napoleon, Koning van Holland. Gedenkschriften*. Gekozen, vertaald en met getuigenissen van tijdgenoten vermeerderd door Wim Zaal (Amsterdam, tweede druk 2005), 193.

aanzien van Lodewijk was er een van zwijgen. Hij liet zich noch negatief noch positief uit over zijn voorganger, aan wie hij zoveel te danken had.²³ De episode van het koninkrijk Holland maakte deel uit van het Napoleontische verleden dat na 1813 vergeven en vergeten diende te worden. Lodewijk mocht Nederland dan ook niet bezoeken om te voorkomen dat de herinnering aan zijn bewind levend werd gehouden. Pas na Willems aftreden keerde Lodewijk in 1840 als oude man nog eenmaal terug naar zijn oude koninkrijk, genegeerd door de autoriteiten maar begroet door zijn voormalige onderdanen. Over dit bezoek schreef Lodewijk het volgende in zijn gedenkschriften, waarbij hij over zichzelf in de derde persoon sprak:

In hetzelfde jaar 1840 maakte de graaf van Saint-Leu, die zijn einde voelde naderen, een reis naar Holland om het na dertig jaar nog eenmaal weer te zien. Vermoedelijk had hij al eerder gewild, maar was koning Willem I ertegen geweest; die had echter in 1840 afstand gedaan en Willem II zag geen bezwaar. Lodewijk, verblijvend in een eenvoudig hotel in Den Haag, merkte ontroerd dat hij nog niet vergeten was; groepjes mensen juichten hem toe, als hij uitreed stond men stil en wuifde, en overal werd hij met onderscheiding begroet. Dat de koning, noch zelfs de stad Leiden enig bewijs van belangstelling gaf, scheen hem niet te deren – hij was gelukkig en verzoend.²⁴

Toch kon Willem niet iedere confrontatie met zijn voorganger vermijden. De publicatie van Lodewijks boven geciteerde memoires, de *Documens historiques et réflexions sur le gouvernement de Hollande*, in 1820, heropende het debat over Lodewijks regeringstijd en zijn persoon. In een door Hendrik Gallois (1792-1858) anoniem gepubliceerd boek werd Lodewijk ervan beschuldigd te hebben geweten dat zijn broer Nederland in wilde lijven. Zijn koningschap maakte deel uit van een vooropgezet complot voor de annexatie van Nederland. En ook in november van 1813 had het volgens Gallois geen haar gescheeld of de aanhangers van Lodewijk, de sociëteit *Amicitia et doctrina* te Amsterdam voorop, hadden de Napoleonide opnieuw op de vrijgekomen troon geplaatst in plaats van Willem. Ook zou Lodewijk de Hervormde Kerk ernstig benadeeld hebben ten opzichte van de Katholieke Kerk, waarvan hij de handlanger zou zijn geweest. Het feit dat Lodewijk de in katholieke kringen pejoratieve term 'kalvinisten' gebruikte in plaats van 'hervormden' was volgens de licht hysterische auteur onomstotelijk bewijs van de brandende protestantenhaat van de voormalige Hollandse koning.²⁵ Deze aanklacht leidde tot een heftig protest van de oud-hoofdofficier van Amsterdam en Utrecht, G.A. Visscher, die de

²³ In zijn eerste toespraak voor de Staten-Generaal op 2 mei komt het recente Napoleontische verleden, zowel de inlijving als het koninkrijk Holland, nauwelijks aan de orde. De prins beklagde zich slechts over de 'nodelooze formaliteiten en willekeurige vertragingen' die de Napoleontische codes volgens hem veroorzaakte hadden. *Verslag der Handelingen van de Staten-Generaal gedurende de vergaderingen van 1814-1815*, bewerkt door J.J.F. Noordziek (Den Haag 1889), 1-2.

²⁴ Lodewijk Napoleon. *Koning van Holland* (noot 22), 203.

²⁵ *Geschiedkundige aanmerkingen op de geschiedkundige gedenkstukken en aanmerkingen over het bestuur van Holland door Lodewijk Bonaparte, gewezen koning van Holland* (Deventer 1820).

goede naam en intenties van de voormalige koning verdedigde. Lodewijk was geen man zonder fouten, maar hij had het goed voor met Holland.²⁶ Het debat naar aanleiding van de publicatie van de memoires maakt duidelijk dat jaren na de omwenteling er nog steeds geen eenduidig beeld van Lodewijk bestond en zijn erfenis aanleiding bleef geven tot strijd.

Een andere kwestie die het Ludoviciaans verleden oprakelde, was die van het proces over het Paviljoen Welgelegen te Haarlem. Lodewijk eiste zijn voormalige paleis van Willem terug op grond van het argument dat het gebouw zijn privé-bezit was en dus na de omwenteling niet door de Nederlandse staat geconfisciseerd had mogen worden. Het kwam tot een proces, dat Willem, in detail geïnformeerd door zijn minister van Justitie C.F. van Maanen, op de voet volgde. De eis werd door de rechtbank van Haarlem in 1820 afgewezen, maar Willem was wel geconfronteerd geweest met zijn Napoleontische voorganger, die bijna letterlijk in zijn bed, of in ieder geval in dezelfde slaapkamer, geslapen had.²⁷ Het pleidooi voor Lodewijk werd door niemand minder dan Jonas Daniël Meijer (1780-1834), advocaat en secretaris van de tweede Belgisch-Nederlandse grondwetscommissie van 1815, gevoerd. Meijer meende dat in een rechtsstaat zelfs de koning niet boven de wet stond. In zijn uitgebreide pleidooi, waarin hij de geschiedenis van Nederland in de afgelopen decennia schetste, stelde hij:

Zonderlinge wending van de fortuin! Nog geen tien jaren geleden werd het paviljoen [...] bewoond door den Heer Eisscher, [...] nog geen tien jaaren geleden, deed hij daar de grootste der opofferingen en stond van zijne kroon af, omdat hij dit land niet besturen kon volgens zijn gegeven woord; terwijl het Doorluchtig huis, door zoovele banden aan ons Vaderland verknocht [...] in vreemde landen eenen schuilplaats zocht. Thans troont hier een Vorst uit ditselfde huis gesproten [...] in groter magt en heerlijkheid dan immer een zijner voorzaten mogt genieten, terwijl de heer Eisscher, verre van zijne geboorteplaats verre van zijn Rijk in stille afzondering leeft.²⁸

Meijer legde hiermee de vinger op de pijnlijke plek. Hij maakte duidelijk dat Willems restauratie niet een vanzelfsprekendheid was geweest, maar berust had op toeval. Was de teerling anders geworpen, dan was Lodewijk in plaats van Willem zijn leven lang koning van Holland gebleven. Een gedachte die waarschijnlijk bij Willem, wiens zelfvertrouwen en positie binnen het bestel sinds zijn aantreden sterk gegroeid waren, niet op instemming kon rekenen.

²⁶ *Brief van G.A. Visscher aan den naamloozen schrijver der geschiedkundige aanmerkingen* [...] (Utrecht 1821).

²⁷ Nationaal Archief (NA), *Geheim archief staatssecretarie*, inv.nr. 5657. Van de Franse restauratie-koning en evenknie van Willem I, Lodewijk XVIII (1814-1824) werd gezegd dat hij in het bed van Napoleon sliep, omdat hij de instellingen van de Napoleontische staat vrijwel ongewijzigd zou hebben overgenomen.

²⁸ *Pleidooi in zake van Lodewijk Bonaparte, graaf St. Leu, eisscher, tegen den heer officier van Justitie* [...] door Mr. J.D. Meyer (z.pl. 1820), 50-51.

Ondanks Willems zwijgen ten aanzien van zijn koninklijke voorganger, bleef Lodewijk als een schim op de achtergrond van het Nederlandse Restauratiebewind aanwezig. Lodewijk zou na 1813 dan ook evenzeer beschouwd kunnen worden als de schaduwkoning van Willem als die van Napoleon.

Willems politiek van het zwijgen is op de lange termijn evenwel succesvol geweest. De herinnering aan Lodewijks regeerperiode – overigens evenals aan die van Willem I zelf – leeft nauwelijks bij de Nederlandse bevolking. De interesse voor het jubileumjaar van Lodewijk blijft voornamelijk beperkt tot enkele wetenschappelijke specialisten. In een land als Engeland had het dramatische leven van Lodewijk met zijn moeizame relaties tot zijn broer en vrouw al tot talloze kostuumdrama's aanleiding gegeven. De geringe rol van Lodewijk in de nationale geschiedschrijving dient verklaard te worden uit het feit dat zijn bewind moeilijk te duiden is. Noch onderdeel van het zwarte Napoleontische tegenbeeld van de eerste Restauratiejaren, noch van de nationale interpretatie van de geschiedenis zoals die sinds november 1813 gestalte kreeg, verdween de 'schaduwkoning' van Napoleon en Willem uit de vaderlandse canon.

*M.M. Lok, Afdeling Europese Studies Universiteit van Amsterdam,
m.m.lok@uva.nl*